

<https://doi.org/10.15407/ub.23.100>
УДК 94:929(477)"1920/1930"Калиновський

Тамара Павлівна ДЕМЧЕНКО,
кандидат історичних наук, доцент,
член Національної спілки краєзнавців України,
Заслужений працівник освіти України
(Чернігів, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-9308-6170>
kafistukr@ukr.net

Світлана Григорівна ІВАНИЦЬКА,
доктор історичних наук, доцент,
викладач соціогуманітарних дисциплін
педагогічного фахового коледжу
Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії
(Запоріжжя, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-1677-1013>
isvetlana@hotmail.com

ПЕРЕЖИВАННЯ РАДЯНСЬКОГО В МЕМУАРНО-ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ПРОЗІ АНАТОЛЯ ГАЛАНА (КАЛИНОВСЬКОГО): ПРОЧИТАННЯ КРИЗЬ ОПТИКУ ПОКОЛІННЄВИХ І ЧАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Мета статті — проаналізувати й інтерпретувати в контексті теорії комунікативної пам'яті спадщину напівзабутого талановитого журналіста й письменника Анатолія Калиновського (Галана) (1901–1987), якого Ігор Качуровський зарахував до найчитабельніших прозаїків української еміграції. Авторки керуються думкою, що художня література має в сучасних дослідницьких практиках особливе значення як джерело інформації про буденне життя, використовують **методи** психологічної реконструкції й «вживання» у внутрішній світ автора текстів. У фокусі уваги — оповідання зі збірки «Невигадане» (1967) та інші твори, де проаналізовано взятий у різних іпостасях образ Homo sovieticus й історично достовірно відтворено типові явища радянської повсякденності міжвоєнної доби. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що авторки акцентують: головним об'єктом духовного, інтелектуального й культурного інтересу для письменника була Україна й доля її народу. Зазначено різножанровість і тематичне розмаїття доробку Анатолія Галана, де гостра сатира, гуморески, сюжети із власного

життя поєднуються з нарисами про окремих людей, про побут переміщених осіб у Німеччині, українських емігрантів в Америці, та повсякчас домінують ретельне вивчення й аналіз радянської дійсності. Обґрунтовано **висновок** про творчість Анатолія Галана як автентичне джерело знань про життя в СРСР. Висловлено побажання щодо нагальної потреби видати вибране із літературної спадщини цього письменника.

Ключові слова: Анатоль Галан (Калиновський), Ігор Качуровський, Дмитро Нитченко, Homo sovieticus, радянська повсякденність, історико-документальна проза, поколіннева пам'ять.

Роль західної української діаспори в новітній історії України в такому дразливому і вкрай значущому питанні, як формування національної ідентичності, важко переоцінити. Саме в країнах Заходу масово з'явилися українські організації, громадські об'єднання, періодика, видавництва тощо. Їхня діяльність й інтелектуальна продукція дають підстави для визначення сутності діаспори як феномену українського суспільства, представники якого вважали, що боротися за незалежну Україну потрібно не збройним шляхом, а зберігаючи, поширюючи й примножуючи культурні й духовні багатства українського народу. Наукове освоєння збірників художніх творів Анатолія Калиновського, більше знаного за псевдонімом Галан, а також дотичних документів і матеріалів стало можливим завдяки сайту «Діаспоріана», на якому представлені майже всі опубліковані книжки цього автора, що й стали основним джерелом нашої розвідки. Серед них варто виокремити «Будні советського журналіста», «Невигадане», «Розмови з минулим», «З минулих днів»¹. Усі вони вийшли друком у Буенос-Айресі. Згодом письменник використав спогади, документальні нариси та замальовки для створення автобіографічної повісті «Корабель без керма»². У вступі, щоправда, він зазначив, що доля героя твору Андрія Королюка увібрала в себе біографії багатьох людей³, але значна кількість збігів життєвих обставин героя із сюжета-

¹ Галан Анатоль. Будні советського журналіста. Буенос-Айрес : Перемога, 1956. 208 с.; Його ж. Невигадане : оповідання. Буенос-Айрес : Вид-во Ю. Середяка, 1967. 320 с.; Його ж. Розмова з минулим : оповідання. Буенос-Айрес : Вид-во Ю. Середяка, 1971. 196 с.; Його ж. З минулих днів (Оповідання). Буенос-Айрес : Вид-во Ю. Середяка, 1989. 154 с.

² Галан Анатоль. Корабель без керма (повість). Буенос-Айрес : Вид-во Ю. Середяка, 1983. 245 с.

³ Там само. С. 8.

ми з книжки «Будні советського журналіста» переконливо доводить, хто був головним прототипом вищезазначеного персонажа.

Про Галана зі симпатією писали відомі українські письменники діаспори І. Качуровський⁴, Ю. Тис, Д. Нитченко. Останній із названих у збірці листів своїх кореспондентів умістив епістолярій Анатолія Галана⁵. Приблизно 20 років по тому журнал «Березіль» оприлюднив ці самі листи за редакцією доньки Д. Нитченка Лесі Ткач⁶. На сторінках вищезазначеного часопису з'явилися й вибрані оповідання з діаспорних збірників письменника⁷. Літературну спадщину Анатолія Галана досліджено в працях сучасних учених [8; 9, с. 86–88, 100–101, 118–119; 13]. Найґрунтовніше зазначену проблему проаналізовано в кандидатській дисертації О. Онищенка «Поетика мемуарної прози письменників української діаспори другої половини ХХ століття» (2019). Джерельною базою став корпус спогадів В. Короліва-Старого, В. Чапленка, Анатолія Гака (І. Антипенка), Анатолія Галана (Калиновського), О. Воропая, І. Косач-Борисової, К. Туркала, Є. Щербаківської, Яра Славутича. Як зазначив дослідник, історичні обставини трагічної для України доби масштабних соціальних експериментів, кривавих диктатур відображено в художньо-документальній прозі українських письменників, які працювали на еміграції. На його думку, «спогади Анатолія Галана (Анатолія Калиновського) насичені густою метафорикою, ліризацією оповіді. <...> Система поетики в нефікційній прозі постає через ключові образи підневільної людини в тоталітарному суспільстві, через провідні мотиви — прості складові сюжету твору» [9, с. 176–177].

Варто зауважити, що в епоху постмодерну «текст-писання», трансформуючись у «текст-читання», набуває незліченної кількості варіацій, залежно від смакових асоціацій та тезауруса того, хто читає. Виникає потреба застосовувати методи психологічної реконструкції суб'єктивних моделей буття (поведінки, мислення, почуттів, емоцій) і видатних, і пересічних «творців» історії. Відчувається потреба

⁴ Качуровський І. Проза Анатолія Галана. *Качуровський І. Променисті силуети : лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки*. Київ : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2008. С. 509–513.

⁵ Нитченко Д. Листи письменників. Мельбурн : Ластівка, 1992. С. 87–129.

⁶ Листи Анатолія Калиновського до Дмитра Нитченка. *Березіль*. 2013. № 1–2. С. 157–191; № 3–4. С. 170–191; № 5–6. С. 171–191; № 7–8. С. 138–191.

⁷ Галан Анатоль. Оповідання. *Березіль*. 2013. № 7–8. С. 151–191.

«вживання» дослідника у внутрішній світ авторів текстів. На думку фахівців, нині художня література набуває особливого значення як джерело культурологічної інформації про буденне життя. Тому звернення історика-дослідника до літературно-художньої спадщини, увага до техніки «побутового літописання», способів презентації буття «людини приватної» в контексті взаємодії повсякденних та літературних текстів культури видається перспективною сферою пізнання не тільки в суто інформаційному, а й у методологічному аспекті [7, с. 17–23].

Наратив героя нашої розвідки можна впевнено трактувати як джерело для історичних досліджень, особливо, коли йдеться про вивчення повсякдення — «буднів» простих радянських людей, до яких автор, очевидно, зараховував і себе. Зокрема, Андрія Королюка він схарактеризував просто: «це зовсім не герой, а пересічний обиватель, скрізь тоді розповсюджений»⁸. У цьому контексті доречним є порівняння молодого журналіста з лякливою «рибкою-пескарем» із відомої казки М. Салтикова-Щедріна, а весь «Советський Союз за Сталіна» названо «країною пескарів»⁹.

Ми досі інфіковані / травмовані радянським досвідом. Це ще виразніше відчутно під час війни. У дні загострення ситуації травма немовби прокидається. Відчуття єднання і можливість / готовність допомогти — це з досвіду минулого чи це вже ідентичність сучасної української людини? Сподівання на розуміння, братерство, взаємодопомогу — це ілюзії чи реальність? Що з досвіду радянської повсякденності має шанс на реінкарнацію, а з чим варто розпрощатися назавжди? Ці й інші схожі питання постають у свідомості, коли перечитуєш прозу таких авторів, як Анатоль Галан. До пошуку відповідей на них спонукають і результати тематичного опитування: «Як не осмислене та не подолане радянське минуле впливає на наше майбутнє?», що його проводила команда проекту «Радянське минуле: (Пере)осмислення історії» якраз напередодні повномасштабного вторгнення російських військ в Україну. В опитуванні взяли участь майже 1000 учнів з усіх регіонів України, крім Одеської та Хмельницької областей, що робить це опитування досить репрезентативним [15]. У відповідях респондентів бачимо і знецінення індивідуальності, власних талантів, знань (незамінних людей не бу-

⁸ Галан Анатоль. Корабель без керма. С. 8.

⁹ Там само.

ває — 69,8 % повністю або частково погодились; мета виправдовує засоби — 67 % повністю або частково погодились); і «превентивну непривітність» (довіряти можна лише своїм — 84,3 % повністю або частково погодились); і толерування хабарів — «дрібних подарунків» посадовим особам (лише 35,4 % категорично відкинули таку можливість); і «абсолютизацію ієрархії» (лише 28 % категорично заперечили, що посада і статус є визначальними при ставленні до людини); продемонстрували зневіру у власні сили й знання, визнавши потребу блату, особистих зв'язків для успішної кар'єри (лише 37,9 % категорично не погодились із таким твердженням). Заперечуючи право держави обмежувати їхні права і свободи, українські школярі водночас очікують на підкування з її боку, поділяючи патерналістські уявлення старших поколінь: 53,6 % вважають, що саме держава має одноосібно і повністю забезпечувати базовий соціальний пакет (медицина, освіта, пенсії). Водночас показово, що учнівська молодь мінімально схильна покладатися на «сильну руку», авторитетного лідера держави, який і порядок може навести, і справедливість забезпечити (лише 9 % цілком погоджуються). На думку фахівців, особливо перспективним на тлі попередніх спостережень є те, що 78,1 % респондентів поділяють базовий принцип громадянського суспільства про відповідальність усіх і кожного за суспільне благо. Причини такої амбівалентності, тобто присутності певних радянських установок у житті школярів, очевидно, варто шукати в комунікативній пам'яті, яка ретранслюється на рівні сім'ї, родини, найближчого оточення молодої людини.

У дискусіях про вплив радянського минулого на життя українських громадян, про живучість «людини радянської», про явище «пострадянськості» на просторах розваленого СРСР з'ясувалося, що й представники «покоління Незалежності» мають певні сантименти щодо радянського минулого й певною мірою перебувають під його впливом. Відповіді на запитання демонструють тяглість радянських інститутів, шаблонів і моделей поведінки. «Війна безумовно впливає і буде впливати на суспільний консенсус стосовно радянського минулого, на зміну ціннісних орієнтацій і повсякдення українців», — робить висновок завідувачка кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія» Н. Шліхта, коментуючи підсумки дослідження [15]. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну вносить істотні корективи в це бачення минулого. Навіть представники старшого покоління масово засуджують війну, злочини

російської вояччини. А учнівська молодь цілковито підтримує свою Батьківщину в боротьбі проти жорстокого й підступного ворога, і ця обставина зумовлює потребу перепрочитання мемуарно-документальних текстів крізь оптику поколіннєвих і часових комунікацій.

Вірогідно, що приблизно кожні двадцять або тридцять років люди звертаються до минулого з метою його реконструкції, особливу увагу приділяючи «травматичним» моментам. Ці «поколіннєві зсуви» організують у часі формування колективної пам'яті, пов'язують із нею групову пам'ять, а її саму — з публічною. Крім того, О. Ясь і В. Смолій зазначають: «Якщо взяти до уваги постколоніальні, постімперські, культурологічні, антропологічні, мікроісторичні, регіонально-локальні запити та практики, приміром у царині історії меншостей, субкультур, формацій колективної, поколіннєвої та трансгенераційної пам'яті, то стає очевидним дальше розширення шарів пережитого / здобутого / засвоєного досвіду як предметних областей студювання. <...> Врешті-решт не варто забувати, що поколіннєве маркування часу волею-неволею генерує символічні смисли» [11, с. 37].

Тому сподіваємося, що тема нашої студії матиме не лише академічний, а й практичний інтерес у царині біографіки. До того ж, саме на матеріалах прози Анатолія Галана вона є майже недослідженою [4; 5]. Тож яким був Анатоль Калиновський як людина, журналіст і творча особистість? Як він став Галаном? Видавець його творів Юліян Середяк процитував слова письменника про «народження» псевдоніма: він «постав з того, що я в молодих літах симпатизував з одною дівчиною, і вона називалася Галина. Коли я зачав писати, хотів підібрати собі псевдонім, щоб не присікалися до мого родинного прізвища Калиновський. Тому взяв я з ймення Галини перші три букви (ГАЛ), а з мого ймення Анатолій — дві (АН)»¹⁰.

Анатолій Васильович Калиновський народився 22 серпня 1901 р. на Чернігово-Сіверщині в с. Землянка Глухівського пов. (нині входить до Березівської сільської територіальної громади Шосткинського р-ну Сумської обл.) у родині священника. Відразу зауважимо, що писати свою автобіографію за кордоном він відмовився, щоб не наражати на переслідування рідню, яка залишилася в СРСР¹¹.

¹⁰ Середяк Ю. Анатоль Галан: Замість вступного слова. *Галан Анатоль. 3 минулих днів*. С. 8.

¹¹ Листи Анатолія Калиновського до Дмитра Нитченка. *Березіль*. 2013. № 3–4. С. 183–184.

У своїх спогадах та листуванні Анатоль Галан згадував про неї побіжно, жодного разу не назвавши імен та місця проживання родичів, тобто поводився так, як переважна більшість українців діаспори, а відтак і його героїв. Відомо, що середню освіту майбутній письменник отримав у Новгород-Сіверській духовній семінарії. Він писав, що навчався і в Чернігівській семінарії, але до вищого навчального закладу — Ніжинського інституту народної освіти (ІНО) його не прийняли через соціальне походження. Юнак подався до Харкова, працював у редакціях коректором, секретарем, літредактором, а 1929 р. таки закінчив заочно Ніжинський ІНО. Це відкрило йому шлях до роботи журналістом урядового часопису «Вісти ВУЦВК» (редактор Є. Касяненко). Працюючи на цій посаді, А. Калиновський багато подорожував, побачив, пережив і, зрештою, цей досвід дав можливість реалізувати мрію — стати письменником. У передмові до збірника «Невигадане» Ю. Тис наголосив, що «Галан знає життя, є добрим спостерігачем, він є тим, чим мріяв стати від дитини: письменником — учителем»¹². Перші дві книжки молодого літератора побачили світ ще в радянській Україні. Утім, твори, написані за лекалами соцреалізму, не викликали якогось особливого зацікавлення в читачів. Я. Цимбал навела приклад написаного 1928 р. вірша, для якого були властиві «смійні й наївні тепер атрибути ідеологічної поезії»: героїня мало того, що вийшла заміж за тракториста, так ще й — «Пішла струнка Наталя / За щастям в колектив» [13]. Однак зарубіжний доробок автора безсумнівно засвідчує наявність неабиякого літературного таланту. І. Качуровський так схарактеризував притаманні його хисту ознаки: «легке перо», здатність писати «просто й невимушено», «ясний і прозорий стиль», «вміння побудувати сюжетний каркас оповідання» — усе це забезпечувало «широкочитабельність» творів Анатолія Галана [6, с. 511]. Утім, ці риси повною мірою проявилися вже в закордонних збірках, бо в Україні він мав репутацію передусім журналіста, освіченого й талановитого, яким дорожили редактори й залюбки брали на роботу. Галанові довелося чимало помандрувати, рятуючись від нав'язливої уваги чекістів (співробітників ОГПУ та НКВД). «Дамоклів меч повільно наближався до моєї голови»¹³, — зафіксував він. Це не метафора, а

¹² Тис Ю. Про автора і його творчість : [передмова]. *Галан Анатоль. Невигадане*. Буенос-Айрес : Вид-во Ю. Середяка, 1967. С. 10.

¹³ Галан Анатоль. Будні советського журналіста. С. 199.

усвідомлення смертельної загрози. Бодем сповнені його рядки про втрату друзів, добрих знайомих, страчених після вбивства С. Кірова. Для А. Калиновського не стало секретом (зрештою, він видав свої спогади вже після розвінчання «культу особи»), що Кірова наказав «прибрати» «заздрісний диктатор» Сталін, але провину поклали на «українських націоналістів», серед яких було багато діячів культури й мистецтва. «Коли прочитав я повідомлення про звірячу розправу з українськими письменниками, коли уявив їх, багатьох особисто знаних, спотворених смертною мукою, залитими кров'ю, на мить зупинилося серце, і мозок проколало вогненне бажання: дай, Боже, віддячити колись організаторам цього страшного злочину», — писав А. Калиновський¹⁴. Зрештою, він «вийняв довголежаний диплом» про вищу педагогічну освіту й подався до Середньої Азії працювати шкільним учителем у Фрунзе (тодішня назва столиці Киргизії — Бішкек)¹⁵. Отже, хоча письменника нібито й оминув сталінський терор, але він добре знав про ці чорні сторінки української історії. Перед початком Другої світової війни Анатоль Галан повернувся в Україну, а за нацистської окупації вирушив на захід. В опрацьованій нами літературі бракує конкретної інформації про цей період його життя, але у вищезгаданій повісті йдеться про те, як Андрій Королук разом із дружиною приїхав в Україну у відпустку, а коли настав час повертатися, то дізнався, що й у Киргизії розпочалися арешти¹⁶. Подружжя знайшло роботу в Чернігові, а згодом, навесні 1939 р., у Чемері — селі чи навіть містечку «на півдорозі між Черніговом і Києвом»¹⁷. Тут їх і застала німецько-радянська війна. Симпатій до нацистів у творах Анатолія Галана не спостерігається, у цитованій повісті йдеться про те, що від німецького бомбардування загинула вагітна дружина головного героя, і над ним опустилася «чорна завіса самотності»¹⁸. Як і де Анатоль Галан пережив окупацію, не знаємо. У його творах домінує тема втечі від радянської влади. Зокрема, в оповіданні «Поклик любови» привертають увагу рядки про «великий ісход»: «Їдуть на конях, на велосипедах, ідуть пішки, а ззаду — примара шибениці, пропагандивний гавкіт: “Ми вас знайдемо й на

¹⁴ Галан Анатоль. Будні советського журналіста. С. 172.

¹⁵ Там само. С. 204–205.

¹⁶ Галан Анатоль Корабель без керма. С. 114.

¹⁷ Там само. С. 152.

¹⁸ Там само.

дні моря!»¹⁹ Із листів Анатолія Галана до Д. Нитченка видно, що на шляху до Аргентини автор мешкав у таборах Ді-Пі (для переміщених осіб) спочатку в м. Форст на сході Німеччини, потім у Ландеку на заході Австрії. Ганна Черінь згадувала, що якийсь час Анатоль Галан працював в українському видавництві «Голос» у Берліні. Тут чи не вперше проявився його талант гумориста й сатирика: журналіст запропонував випускати стіннівку під назвою «Марабу»²⁰. Гуморески, жарти, дотепи давали хоч якусь розраду. У 1946 р. таборяни Ландека спромоглися видавати гумористичний журнал «Проти шерсті». Його постійним автором став А. Калиновський (гумористичні твори він зазвичай підписував як Іван Евентуальний). Дещо з його доробку друкувалося в гумористично-сатиричному календарі-альманасі «Мітла», який у 1950-х роках виходив у столиці Аргентини. Наочне уявлення про побут інтернованих дає «Ода зуші»:

Прозора і легка для вжитку,
І вільна від товщу й приправ,
Ти — все ж життя тримаєш нитку,
Щоб духа табір не віддав²¹.

Серед діаспорної української спільноти Галан здобув славу чи не найпершого гумориста. Д. Нитченко слушно зазначив: «Умів Галан висміяти як підрадянську дійсність, русифікацію, безголов'я влади, так не шкодував фарб висміяти й поцейбічне життя: гонитву за долями, підлабузництво, сварливість, пиятику тощо»²². У першій книзі своєї «задзеркальної» мемуарної серії М. Слабошпицький умістив лист — відгук І. Качуровського про книжку «Одкровення в кафе “Пегас”». «Два дні тому прилетів до мене Ваш Пегас», — писав Ігор Васильович, зазначаючи, що «до книжки пасував би епіграф Толі Калиновського: “Коли нема над чим сміятись, — смійся над собою»» [10, с. 246]. Мабуть, ця дотепна формула не раз допомагала її авторові гідно зносити випробування, що постійно траплялися на шляху емігранта.

Сім років прожив А. Галан у Південній Америці, а потім із родиною перебрався до США. Письменник зазначив: «Порівнювати

¹⁹ Галан Анатоль. Невигадане. С. 70.

²⁰ Черінь Г. Їдьмо зі мною! (Репортажі). Буенос-Айрес : Вид-во Ю. Середяка, 1965. С. 14.

²¹ Мітла : календар-альманах на 1953 рік. Буенос-Айрес, [1953]. С. 118.

²² Нитченко Д. Листи письменників. С. 89.

Аргентину з Америкою можна так само, як небо і землю»²³. Хоча в обох країнах А. Галан працював робітником, але в нього вистачало коштів, часу і, найголовніше, натхнення для літературної творчості: за життя письменника вийшло друком понад 20 книжок. Більшість із них з'явилася в Аргентині, оскільки друкування будь-яких видань там коштувало набагато дешевше, ніж у США чи Канаді, а письменникові доводилося здебільшого самому оплачувати послуги видавництва²⁴. У Сполучених Штатах Анатоль Галан мешкав із родиною у м. Рочестері (на півночі штату Нью-Йорк). Помер 3 жовтня 1987 р.

Головним об'єктом духовного, інтелектуального й культурного інтересу для письменника впродовж усього його життя була Україна й доля її народу. Варто зазначити різножанровість доробку і тематичне розмаїття творчості Анатолія Галана: гостра сатира, гуморески, сюжети з власного життя вдало поєднуються з нарисами про людей, із якими його зводила журналістська доля, є цікаві замальовки про побут переміщених осіб у Німеччині, про українських емігрантів в Америці, але домінують ретельне вивчення й препарування радянської дійсності, зокрема повсякдення. У своїх кращих творах письменник спромігся створити достовірні, узагальнені образи пересічних мешканців країни «переможного соціалізму», переконливо показати їхні скромні радощі й великі біди. До того ж, за політичним життям СРСР, економічними та культурними досягненнями чи невдачами України Анатоль Галан уважно стежив до середини 1980-х років. І висновки цих спостережень упродовж понад 40 років, прожитих за межами СРСР, були невтішні. «Все лишається без змін»²⁵ — так він назвав невелике оповідання, уміщене в збірнику, виданому вже після смерті автора.

Нині вітчизняні історики переконливо довели, що в СРСР після згорання політики коренізації правляча партія насаджувала нову багатонаціональну (а, по суті, безнаціональну) спільність — «радянський народ» із однозначним домінуванням російської культури, мови та комуністичної ідеології. Тільки за межами «соціалістичного табору» так звані «переміщені особи» — свідки, жертви й втікачі від соціалістичних експериментів — змогли перевести подих. Не

²³ Листи Анатолія Калиновського до Дмитра Нитченка. *Березіль*. 2013. № 1–2. С. 170.

²⁴ Там само. С. 170–171.

²⁵ Галан Анатоль. 3 минулих днів (Оповідання). С. 99–104.

менш дошкуляв представникам національно свідомої інтелігенції постійний ідеологічний диктат. У листі до Д. Нитченка від 4 лютого 1968 р. Анатоль Галан писав: «Цього року сповниться 25 літ, як я, та, мабуть, і ти залишили Україну. Ніколи ми її не забудемо і не відречемося, але хай мені Бог простить, я щасливий, що не пробляю “Історії партії”, не повторюю, як попка, в старших класах школи: *Основа пролетарського гуманізму міститься в словах Горького: якщо ворог не здається, то його знищують* (курсив автора. — Т. Д., С. І.). Теж мені гуманізм! Америка добра тим, що тут до тебе нікому нема діла. Не роби злочинів, і ніхто не замахнеться пальцем на твою особу»²⁶. Такі настрої домінували в середовищі українців, які масово тікали з «соціалістичного раю», спочатку в Німеччину, потім у Західну Європу, а далі — за океан, до країн Північної та Південної Америки. Згідно з даними, наведеними І. Качуровським, наприкінці 1945 — на початку 1946 р., незважаючи на зусилля радянських репатріаційних комісій, викрадення людей, здійснювані агентами «Смершу», тощо, на Заході залишилося близько 400 тисяч українців²⁷. Щоправда, сучасні історики називають удвічі меншу кількість — близько 200 тис. біженців [14]. Насправді тих, хто бажав залишитися, було значно більше. У 1945–1947 рр. західні союзники по суті не завадили повернути на батьківщину 2272 тис. радянських громадян. Відомий британський історик Тоні Джадт із обуренням писав: «Сцени відчайдушної боротьби, коли російських емігрантів, які, власне, ніколи й не були радянськими громадянами, українських партизанів та багатьох інших осіб зганяли до купи британські чи американські солдати і виштовхували (часом буквально) через кордон, де на них чекав НКВС, були жахливі» [2, с. 50].

Утікачі від радянської влади змушені були заробляти на життя важкою фізичною працею, прилаштовуватися до незвичних побутових умов, вивчати мови країн, куди переселялися. Радянська пропаганда трактувала цих людей як «лютих ворогів радянського народу», «запроданців», «буржуазних націоналістів» тощо, а найчастіше робила вигляд, що їх взагалі не існує. Правдива інформація цікавила тільки спецслужби. Зокрема, захопивши в Празі багаті докумен-

²⁶ Листи Анатолія Калиновського до Дмитра Нитченка. *Березіль*. 2013. № 3–4. С. 177.

²⁷ Качуровський І. Покоління Другої світової війни в літературі української діаспори. *Променисті силуети...* С. 515.

тальні фонди Музею визвольної боротьби (Празький архів – ПА), співробітники КДБ розробляли їх, щоб виявити зв'язки утікачів і їхніх родичів, розкрити псевдоніми, тобто для оперативних цілей. Дослідниця історії цього найбільшого архіву української еміграції міжвоєнної доби наголосила: «ПА є класичним зразком маніпуляцій влади з архівними документами. <...> Упродовж майже двох повонних десятиліть перебування в державних архівах УРСР фонди ПА стали інструментом реалізації офіційної політики пошуку “ворогів народу” – “контрреволюційних (к/р) елементів” у середовищі української еміграції» [1, с. 11]. Наукове опрацювання цих фондів розпочалося лише в роки незалежності.

Мистецькі здобутки представників української діаспори, особливо твори художньої літератури, теж перебували під суворою забороною. Тож її читали переважно за кордоном. Наклад творів Анатолія Галана, як зазначалося у вихідних даних, досягав 1000, інколи півтори тисячі книжок, які знаходили своїх читачів, хоча й не відразу.

Спадщину Галана можна трактувати не лише як оригінальне літературне явище. Ознайомившись зі змістом збірників оповідань, спогадами, віршованою повістю «Хам»²⁸, яку А. Галан вважав своїм «кращим твором»²⁹, починаєш усвідомлювати, що ці тексти загалом є цінним джерелом для глибшого розуміння багатьох явищ і процесів, що відбувалися в СРСР у цілому й в Україні зокрема, і зрештою сформували «тип» радянської людини, базові риси якої істотно позначилися на світогляді, поведінці, культурі мільйонів громадян сучасної України. Як по-сучасному звучить відповідь безіменної продавчині в київській «українській» книгарні американському «інтуристові», ще й члену компартії США, який поцікавився, чому в крамниці бракує україномовної літератури: «А какая разница! В Кієві все говорят па-русски!»³⁰. Цю гумореску було вміщено в календарі-альманасі «Мітла» на 1966 р. Чимало різноманітної інформації можна почерпнути з творів Анатолія Галана, зокрема, й про повсяк-

²⁸ Галан Анатоль. Хам (Віршована повість). Буенос-Айрес : Вид-во Ю. Середяка, 1970. 112 с.

²⁹ Листи Анатолія Калиновського до Дмитра Нитченка. *Березіль*. 2013. № 7–8. С. 147–148.

³⁰ Ковінька Ю. Як Савка Булака на Україну їздив (Сповідь прозрілого комуніста). *Мітла* : календар-альманах на 1966 р. Буенос-Айрес : Вид-во Ю. Середяка, 1966. С. 46.

дення української діаспори, адже роки, проведені письменником у Західній Європі, Південній та Північній Америці, становлять половину його життя.

Однак найчастіше автор звертався до радянської дійсності 1920–1930-х років. Причина, на нашу думку, очевидна: Анатоль Галан був не просто свідком, а й безпосереднім учасником подій міжвоєнної радянської історії, яку поділив на два періоди: вододілом стали розкуркулення, колективізація, процес СВУ (Спілки визволення України), «кіровщина».

Двадцять років в радянській Україні теж не були безхмарними. Чого вартий тільки докладний опис такого суто більшовицького заходу, як «партійна чистка». Журналіст А. Калиновський був присутнім на цьому дійстві. Його неприємно вразила атмосфера в залі, безцеремонність, грубість і хамство «чистильників». Українська письменниця Люціанна Піонтек, яка народилася в сім'ї німця, та ще й власника млина, зомліла, бо змушена була розповідати загалу про родинну драму³¹. Утім, це була тільки прелюдія до справжньої трагедії: її заарештували 5 серпня 1937 р., звинувативши в тому, що вона є «агентом англійської, німецької та польської розвідок» і розстріляли 25 вересня того ж року [З, с. 364–365]. Така ж доля спіткала й чоловіка Л. Піонтек — письменника й державного діяча Івана Кулика.

Відмова від непу, згортання українізації й посилення репресивних заходів майже щодо всіх верств населення завершилися Голодомором. Анатоль Галан, мешканець Харкова, щодня бачив жебраків, нещасних, конаючих людей, трупи на вулицях, але, оскільки був радянським журналістом, мав пропагувати зовсім інше: кореспонденти газети «твердо засвоїли правило: писати тільки в оптимістичному тоні»³². Тому так вагомо звучать його звинувачення сталінській владі: «Дехто забув, “подарував” режимові події 30-их років. Але кожен, хто має крихітку душі, не забуде їх ніколи. Не забуде висохлих, дитячих тіл, тих ходячих людських трупів з набряклими ногами, мертвого, приреченого, байдужого спокою в оселях. Москва карала Україну за непослух мільйонами засуджених на повільне, без права скарги і просьби на порятунок, знищення»³³. Події 1932–1933 рр.,

³¹ Галан Анатоль. Будні советського журналіста. С. 39.

³² Галан Анатоль. Корабель без керма. С. 28.

³³ Там само. С. 139.

самогубства Миколи Скрипника й Миколи Хвильового, розгортання масових репресій боляче зачепили дуже багатьох представників інтелігенції. Вважаємо, що ця тема у творчості Анатолія Галана посідає особливо важливе місце й заслуговує на спеціальне дослідження. Але варто ще раз підкреслити, що письменник усе-таки робив наголос на становищі всього населення України, недвозначно визначивши ворога своєї Батьківщини в образі більшовицької Москви.

У 1930-х роках А. Калиновському довелося працювати кореспондентом лісового журналу, у харківському бібліотекарі, згодом у різних «районках». Під час цих вимушених змін роботи множилися враження, накопичувався досвід, глибшало розуміння ситуації; у відрядженнях майже по всій радянській Україні допитливому й доброзичливому журналістові траплялося чимало цікавих людей. Хоча реалії доби не схилили співрозмовників до особливої відвертості, але якісь життєві історії, побутові факти фіксувалися в його пам'яті чи блокнотах і згодом стали основою літературної творчості.

Важливо наголосити, що героями коротких оповідань, зазвичай на кілька сторінок, були люди різних націй, віруючі й атеїсти, представники трудящих (як тоді прийнято було ділити) класів, інтелігенти й навіть кримінальні злочинці. Автор прагнув усіх зрозуміти, хоч, звичайно, декому співчував значно більше. Створюється враження, що послідовно й щиро він ненавидів лише кремлівську верхівку, співробітників ОГПУ–НКВД та сексотів різних мастей.

Серед героїв Анатолія Галана привертають увагу люди, здатні на самопожертву заради свого народу, причому це не тільки українці. Чи не перший збірник автора «Пахощі», який вийшов друком у Буенос-Айресі (1951 р.), відкривається оповіданням «Айше». Воно було відзначене премією на літературному конкурсі українських новелістів, який відбувався в австрійському місті Зальцбург у вересні 1946 р.³⁴ Події розгортаються в Криму напередодні війни: український юнак на відпочинку познайомився з юною кримською татаркою. Український «Ромео» і кримська «Джув'єтта» вирішили тікати, щоб одружитися, але в останню хвилину дівчина відмовилася. Айше заявила: «Я люблю свою батьківщину, свій бідний нарід, а ти для нього не будеш здатний на жертву»³⁵. Оповідання можна трак-

³⁴ Галан Анатоль. Айше. *Галан Анатоль. Пахощі*. Буенос-Айрес : Вид-во Миколи Денисюка, 1951. С. 9–24.

³⁵ Там само. С. 23.

тувати як щире співчуття українців, вимушених назавжди покинути свою Батьківщину, кримським татарам, котрі стали жертвами сталінської депортації 1944 р.

Належно оцінив автор учинок священника з невеликого містечка, який в умовах німецької окупації не побоявся видати єврейській дівчині Раїсі нові документи й посвідку про вінчання з коханим — українцем Сергієм³⁶.

Представників класу, від імені якого правили більшовики, проголосивши диктатуру пролетаріату, Галан трактує насамперед як людей, котрих цинічно обманули в їхніх надіях на «краще життя». У низці оповідань переконливо показано важкі або й нестерпні умови праці робітників та колгоспників. Ось якими були будні радянського шахтаря: «У чорній, задушливій ямі, скрутившись удвоє, порпається робітник... Людина-ховрах... І коли вилізе цей будівник соціалізму “на гора”, він має таке відчуття, наче вимолотили його ціпами»³⁷. Єдина радість для шахтарів — субота: день, коли вони «гуляють», тобто безпробудно п'ють³⁸. Такий спосіб життя призводив до значних людських втрат і численних втеч із Донбасу. У 30-ті роки ХХ ст. тут гостро постала проблема нестачі робочої сили. Для Анатолія Галана не було таємницею, що на шахти брали на роботу майже всіх, незалежно від соціального походження й минулих «гріхів». «Уже не дивилися й на соцстан, не відштовхували уцілілих куркулів і куркульських дітей», — саркастично писав він³⁹. Приблизно такими само були й умови праці лісорубів, робітників радгоспів. Автор влучно називає сільськогосподарські радянські підприємства «рабгоспами», де, замість поміщика, був директор⁴⁰.

Низька заробітна плата, брак найнеобхідніших речей, житла, убогість побуту привчила людей виживати, викручуватися, махлювати. «Шлюбна сукня», пошита з білих мішків з-під крейди, — це реалії тогочасного побуту, символічна прикмета часу. Однак жінка, яка виходила заміж у такому дивовижному вбранні, була щасливою в рідному житті⁴¹.

³⁶ Галан Анатоль. Розмова з минулим. С. 57–64.

³⁷ Галан Анатоль. Пахоші. С. 88–89.

³⁸ Там само. С. 89–90.

³⁹ Там само. С. 84.

⁴⁰ Там само. С. 32–35.

⁴¹ Галан Анатоль. Розмова з минулим. С. 146.

Значно більшим лихом були невимолімі радянські закони. Ми вже зазначили: для А. Калиновського особистою драмою став поділ на «своїх» і «чужих», що запанував на теренах колишньої Російської імперії після встановлення радянської влади. «Чужими» влада вважала всіх тих, «хто не міг засвідчити своє робітничо-селянське походження», бо народився в «неправильних сім'ях» — поміщиків, «буржуїв», духовенства, царських чиновників й офіцерів і, звичайно ж, заможних селян — куркулів. Щодо них практикувалися «жорсткі анкетні обмеження». Інтелігенції теж «було відмовлено в політичному довір'ї» [12, с. 51]. Цих «неповноцінних» громадян усіляко дискримінували: звільняли з роботи, «вичищали», не допускали до вступу в середні та вищі навчальні заклади. Вони як «вороги народу» ставали першими кандидатами на арешти, тюрми, табори ГУЛАГу та навіть розстріли. Досить часто їм відмовляли навіть у паспортах. Долю одного з таких бідолах відтворив Анатоль Галан в оповіданні «Перекоти-поле». Герою довелося пережити на рідній землі 11 років «постійної тривоги», перш ніж пощастило з родиною «через тріснуту залізну заслону» вибратися з СРСР⁴². За одруження з ізгоями комсомольці (а тим більше комуністи) могли поплатитися своїми членськими квитками. Так сталося з героєм оповідання «Ундіна»⁴³.

Постійним супутником усіх радянських громадян був страх, а найбільшою загрозою навіть для лояльних до радянської влади людей ставав прискіпливий інтерес органів ОГПУ–НКВД. До речі, і сам письменник не приховував, що боявся, коли його викликали на бесіду до зловісної установи. Героїню оповідання «Страх», талановиту лікарку-хірурга, так залякали викликами на допити, що в неї почали тремтіти руки, а згодом під час операції помер пацієнт. Провину за цю втрату жінка взяла на себе й прийняла смертельну дозу морфію⁴⁴. Ознаки цієї згубної для мільйонів людей політики проявлялися пропорційно «успіхам» соціалістичного будівництва й досягли апогею в 1937–1938 рр. Стратегічна мета полягала в тому, щоб залякати всіх — від маршалів і наркомів до пересічних громадян. Український публіцист В. Базилевський писав із цього приводу: «Віра (виокремлення автора. — Т. Д., С. І.) у Сталіна — не

⁴² Галан Анатоль. Розмова з минулим. С. 76–85.

⁴³ Там само. С. 148–156.

⁴⁴ Галан Анатоль. Поразка маршала : оповідання. Буенос-Айрес : Видання Добрусу ; Перемога, 1955. С. 82–88.

дальтонізм. Це аберація розуму під ідеологічним пресом, а потім і безтямним страхом. <...> Психологія рабства». І яку б мету не ставили перед собою більшовицькі вожді, вони насамперед здобули «приголомшливий успіх у справі “розлюднення людини”»⁴⁵.

Аналіз літературних текстів Анатолія Галана переконливо демонструє, що система змушувала людей вдаватися до негідних вчинків не тільки в моральному плані, а й таких, що підпадали під кримінальну відповідальність.

У часи повного дефіциту буйним цвітом розквітла корупція на побутовому рівні. Героїня одного з оповідань із власного гіркого досвіду «знає твердо: нічого в Советському Союзі задарма не робиться»⁴⁶. Аморальність учинків, брутальність, жорстокість, що межує із садизмом, пошук у всьому матеріальної вигоди — ця проблематика є в багатьох творах Анатолія Галана, та й чи могло бути інакше в країні, де «Хам, як лицар-переможець, / Сидить на білому коні»⁴⁷. Негативні, асоціальні форми поведінки, жадібність, бездушність трансливалися в практику прийдешніх генерацій.

Однак часто радянські люди, що чинили правопорушення, викликали в автора співчуття: дівчина — для радянської влади «клясово чужа особа», котра зробила собі фальшиві документи, щоб вступити до вподобаного інституту⁴⁸; чоловік, який, рятуючись від переслідувань, змушений був вдавати глухонімого,⁴⁹ — у його інтерпретації не злочинці, а жертви «робітничо-селянської» держави, яка насамперед працювала на виявлення «ворогів народу».

Зовсім по-іншому — без симпатії й співчуття зображує Анатоль Галан підручних чекістів — таких як герої оповідань «Тіломеханік» та «Донька Юди». «Тіломеханік» — це прізвисько вдень цілком пристойного керівника одного з районних підприємств, а вночі — добровільного ката у відділенні місцевого НКВД, який витонченими тортурами вибивав у заарештованих потрібні свідчення⁵⁰. «Донькою Юди» письменник назвав сексотку Юлію Рачинську. За

⁴⁵ Базилевський В. Імпресії та медитації. *Березіль*. 2005. № 6. С. 100–101.

⁴⁶ Галан Анатоль. З минулих днів : оповідання. С. 77.

⁴⁷ Галан Анатоль. Хам : віршована повість. С. 109.

⁴⁸ Галан Анатоль. Танець на ливні : оповідання. Буенос-Айрес : Вид-во Ю. Середяка, 1980. С. 163.

⁴⁹ Чечко А. [Галан Анатоль]. Записки слідчого. С. 43–47.

⁵⁰ Галан Анатоль. Невигадане. С. 125–135.

роки її служби 13 виданих нею осіб розстріляли, 79 — відправили до таборів ГУЛАГу⁵¹. Серед жертв — і донька стукачки. Ці зловісні фігури, на думку автора, заслуговують на смерть за свої злочини — повідомленням про страту й самогубство закінчуються оповідання. Але, очевидно, і сам Анатоль Галан, і його читачі добре усвідомлювали, що розплата за скоєне не приходить так швидко й неминуче. Багато явних та секретних співробітників ВНК–ДПУ–НКВС доживали віку в теплі й добрі, користувалися пільгами й охоче розповідали молодому поколінню про свої «подвиги». Імовірно, головна ідея цих та інших оповідань, де діють схожі «герої», полягає в тому, щоб сприяти усвідомленню істини: альтернативою тоталітарній системі є свобода й демократія, а для українців — ще й національна держава.

Ці настрої переконливо відображені в листуванні «пізнього» Галана. Зокрема, у листі до Дмитра Нитченка від 12 вересня 1968 р. він писав: «Хотів би я дожити до того часу, коли від “робітничо-селянської” не лишиться й духу, а натомість прийде справжня народна влада Соборної України»⁵². Через шість років, 1974 р., зауважив: «Життя кінчається, мій друже, хоч про це й не хочеться думати. Слава... Що таке “слава”? Від всіх нас лишиться рядочок могил і вічна пам'ять... на тиждень. Це сказав відомий тобі філософ Іван Евентуальний. Але хай буде, як буде. Все ж таки, за Кнудом Гамсуном, нам пощастило наступити дияволові на хвіст, якоюсь мірою копнути дракона, що досі порядкує на Україні й не хоче відмовитись від того порядкування, від необмеженої своєї влади»⁵³.

Стислий аналіз текстів Анатолія Галана дає підстави для їх високої оцінки. В естетичному сенсі неповторна мова, оригінальний гумор і сатира його творів подарують читачам справжню насолоду від спілкування з непересічним талантом. В умовах війни творчий спадок несправедливо забутого автора як автентичне джерело неспотворених знань про життя в СРСР має стати надійною перешкодою на шляху спроб реінкарнації, ретрансляції радянського досвіду з боку російських пропагандистів — розпалювачів інформаційної війни, джерелом віри в перемогу над ворогом.

⁵¹ Галан Анатоль. Поразка маршала. С. 11.

⁵² Нитченко Д. Листи письменників. Мельбурн : Ластівка, 1992. С. 104.

⁵³ Там само. С. 108.

1. Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010) / Тетяна Боряк. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2011. – 544 с.
2. Дžadт Т. Після війни : історія Європи від 1945 року / Тоні Дžadт. – 2-е вид. – Київ : Наш Формат, 2021. – 928 с.
3. З порога смерті : письменники України – жертви сталінських репресій / упоряд. О. Г. Мусієнко. – Київ : Радянський письменник, 1991. – Вип. 1. – 494 с.
4. Іваницька С. «Невигадане»: радянська буденність 1920–30-х років у нарисах Анатолія Калиновського (Галана) / Світлана Іваницька, Тамара Демченко // Радіо Свобода. – 06 січня 2022. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/zhyttya-v-srsr-u-tvorakh-anatolyahalana/31636161.html> – Назва з екрана.
5. Іваницька С. Г. Переживання радянського в мемуарно-документальній прозі Анатолія Галана (Калиновського): (ре)трансляція досвіду покоління / С. Г. Іваницька, Т. П. Демченко // Biography. Біографіка. Біографістика : зб. пр. Ін-ту біогр. дослідж. : електрон. наук. вид. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; ред. кол.: В. І. Попик (голов. ред.) та ін. – Київ, 2022. – Вип. 1. – С. 122–126. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004350> – Назва з екрана.
6. Качуровський І. Проза Анатолія Галана / Ігор Качуровський // Промислі силъвети : лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки / Ігор Качуровський. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 509–513.
7. Манкевич І. А. Литературно-художественное наследие как источник культурологической информации / И. А. Манкевич // Обсерватория культуры. – 2007. – № 5. – С. 17–23.
8. Нагаєвська І. Образна система збірки «З минулих днів» Анатолія Галана / Інна Нагаєвська // Філологічний дискурс. – Хмельницький, 2016. – Вип. 3. – С. 98–104.
9. Онищенко О. І. Поетика мемуарної прози письменників української діаспори другої половини ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Онищенко Олександр Іванович. – Черкаси, 2019. – 204 с.
10. Слабошпицький М. Протирання дзеркала : про час і про людей. Те, чого ви не прочитаете в історії літератури : [спогади] / Михайло Слабошпицький. – Київ : Ярославів Вал, 2017. – 684, [3] с.
11. Смолій В. Суспільні ідеали та уявні проєкції українського майбутнього у репрезентації «діючих» генерацій інтелектуалів ХХ – початку ХХІ ст. / Валерій Смолій, Олексій Ясь. – Київ : Інститут історії України, 2019. – 302 с.
12. Ткачова Л. І. Дореволюційна інтелігенція в радянській тоталітарній системі / Л. І. Ткачова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. – Київ, 1994. – Вип. 3. – С. 49–57.

13. Цимбал Я. Совітські дебюти діяспорних письменників / Ярина Цимбал // ЛітАкцент. – 22.07.2016. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2016/07/22/sovitski-debjuty-dijaspornyh-pysmennykiv/> – Назва з екрана.
14. Шаповал Ю. І. Ді-Пі / Ю. І. Шаповал // Енциклопедія сучасної України / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. – Т. 7. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-26480> – Назва з екрана.
15. Шліхта Н. Радянський досвід народжених в Україні / Наталя Шліхта // Zbuc. – 13.09.2022. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/113114> – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Boriak, T. (2011). *Dokumentalna spadshchyna ukraïnskoi emihratsii v Yevropi: Prazkyi arkhiv (1945-2010) [Documentary heritage of Ukrainian emigration in Europe: Prague Archives (1945-2010)]*. Nizhyn, Ukraine: Vyd-vo NDU im. Mykoly Hoholia. [In Ukrainian].
2. Dzhadt, T. (2021). *Pislia viiny: Istoriia Yevropy vid 1945 roku [After the war: History of Europe from 1945]*. Kyiv, Ukraine: Nash Format. [In Ukrainian].
3. Musiienko, O. H. (Comp.). (1991). *Z poroha smerti: Pysmennyky Ukrainy – zhertvy stalinskykh represii [From the brink of death: Ukrainian writers are victims of Stalinist repression]* (Is. 1). Kyiv, Ukraine: Radianskyi pysmennyk. [In Ukrainian].
4. Ivanytska, S., & Demchenko, T. (2022, Jan 6). "Nevyhadane": Radianska budennist 1920-30-kh rokiv u narysakh Anatolia Kalynovskoho (Halana) ["Uninvented": Soviet everyday life of the 1920s-30s in the essays of Anatol Kalinovsky (Halan)]. *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/zhyttya-v-srsr-u-tvorakh-anatalya-halana/31636161.html> [In Ukrainian].
5. Ivanytska, S. H., & Demchenko, T. P. (2022). Perezhyvannia radianskoho v memuarно-dokumental'nii prozi Anatolia Halana (Kalynovskoho): (Re)transliatsiia dosvidu pokolin [Soviet experience in the memoir-documentary prose of Anatol Halan (Kalinovsky): (Re)broadcasting the experience of generations]. *Biography. Biohrafika. Biohrafistyka*, 1, 122-126. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004350> [In Ukrainian].
6. Kachurovskyi, I. (2008). Proza Anatolia Halana [Prose by Anatol Halan]. In Kachurovskyi, I. *Promenyshi sylvety: Lektsii, dopovidi, statti, esei, rozvidky [Radiant silhouettes: Lectures, reports, articles, essays, intelligence]* (pp. 509-513). Kyiv, Ukraine: Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia". [In Ukrainian].

7. Mankevich, I. A. (2007). Literaturno-khudozhestvennoe nasledie kak istochnik kulturologicheskoi informatsii [Literary and artistic heritage as a source of cultural information]. *Observatory of Culture*, 5, 17-23. [In Russian].
8. Nahaievska, I. (2016). Obrazna systema zbirky "Z mynulykh dnev" Anatolia Halana [Figurative system of the collection "From days gone by" by Anatol Halan]. *Filolohichni Dyskurs*, 3, 98-104. [In Ukrainian].
9. Onyshchenko, O. I. (2019). *Poetyka memuarnoi prozy pysmennykiv ukrainskoi diaspory druhoi polovyny 20 stolittia [Poetics of memoir prose by Ukrainian diaspora writers of the second half of the 20th century]* (PhD dissertation). Cherkasy, Ukraine. [In Ukrainian].
10. Slaboshpytskyi, M. (2017). *Protyrannia dzerkala: Pro chas i pro liudei. Te, choho vy ne prochytaiete v istorii literatury [Wiping the mirror: About time and about people. What you will not read in the history of literature]*. Kyiv, Ukraine: Yaroslaviv Val. [In Ukrainian].
11. Smolii, V., & Yas, O. (2019). *Suspilni idealy ta uivni proektsii ukrainskoho maibutnoho u reprezentatsii "diuuchykh" heneratsii intelektualiv 20 – pochatku 21 st. [Social ideals and imaginary projections of the Ukrainian future in the representation of the "active" generations of intellectuals of the 20th – early 21st centuries]*. Kyiv, Ukraine: Instytut istorii Ukrainy. [In Ukrainian].
12. Tkachova, L. I. (1994). Dorevoliutsiina intelihentsiia v radianskii totalitarnii systemi [Pre-revolutionary intelligentsia in the Soviet totalitarian system]. *Problemy Istorii Ukrainy: Fakty, Sudzhennia, Poshuky*, 3, 49-57. [In Ukrainian].
13. Tsybal, Ya. (2016, July 22). Sovitski debiuty diaspornykh pysmennykiv [Soviet debuts of diaspora writers]. *LitAksent*. Retrieved from <http://litakcent.com/2016/07/22/sovitski-debjuty-diaspornykh-pysmennykiv/> [In Ukrainian].
14. Shapoval, Yu. I. (2007). Di-Pi [Displaced persons]. In I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak, etc. (Eds.). *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of modern Ukraine]* (Vol. 7). Kyiv, Ukraine: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-26480> [In Ukrainian].
15. Shlikhta, N. (2022, Sept 13). Radianskyi dosvid narodzhennykh v Ukraini [The Soviet experience of those born in Ukraine]. *Zbruc*. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/113114> [In Ukrainian].

Рукотис одержано 03.08.2022 р.

Tamara DEMCHENKO, Candidate of Sc. (History), Associate Professor, Member of National Union of Local Historians of Ukraine, Honored Education Worker of Ukraine (Chernihiv, Ukraine);

Svitlana IVANYTSKA, D.Sc. (History), Associate Professor, Teacher of socio-humanitarian disciplines, Pedagogical professional college, Khortytsia National Training and Rehabilitation Academy (Zaporizhzhia, Ukraine).

The Soviet experience in the memoir-documentary prose of Anatol Halan (Kalinovsky): Reading through the lens of generational and temporal communications.

The purpose of the article is to analyze and interpret the legacy of the half-forgotten talented journalist and writer Anatol Kalinovsky (Halan) (1901-1987) in the context of the theory of communicative memory. Ihor Kachurovsky counted Halan among the most readable novelists of the Ukrainian emigration. The authors are guided by the idea that fiction has a special importance in modern research practices as a source of information about everyday life, they use *methods* of psychological reconstruction and "usage" into the inner world of the texts author. The research toolkit of the "generational theory" is also involved, in particular, the thesis that every twenty or thirty years people turn to the past in order to reconstruct it, paying special attention to "traumatic" moments. These "generational shifts" organize the formation of collective memory in time, connect group memory with it, and it itself with public memory. The focus of attention is on the collection of short stories "Uninvented" (1967) and other works, which analyze the image of Homo sovieticus taken in various guises and historically faithfully reproduce the typical phenomena of Soviet everyday life of the interwar period. *The scientific novelty* of the research lies in the fact that the authors emphasize that the main object of spiritual, intellectual and cultural interests for the writer was Ukraine and the fate of its people. The versatility and thematic variety of Anatol Halan's work is noted, where sharp satire, humorous sketches, stories from his own life are combined with essays about individual people, about the life of displaced persons in Germany, Ukrainian emigrants in America, and careful study and analysis of the Soviet reality always dominate. *The conclusion* about Anatol Halan's work as an authentic source of knowledge about life in the USSR is substantiated. Based on the analysis of Anatol Halan's literary texts, it is concluded that the writer considered freedom and democracy as an alternative to the totalitarian system, and considered the national state to be the best form of existence for Ukrainians. A wish was expressed regarding the urgent need to publish a selection from the literary heritage of this writer.

Key words: Anatol Halan (Kalinovsky), Ihor Kachurovsky, Dmytro Nitchenko, Homo sovieticus, Soviet everyday life, historical and documentary prose, generational memory.